

conștiință europeană în secolul al XX-lea. Trad. D. Burcea. București: Curtea Veche Publishing, 2004, p.57-64.

## CONCEPTUL DE MODEL ÎN FILOSOFIA LUI C. NOICA

**Vera Panfil**, doctorand

Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, Chișinău, R. Moldova

veronica.panfil1955@gmail.com

### THE MODEL CONCEPT IN PHILOSOPHY OF C. NOICA

*Constantin Noica, entered the public, literary and philosophical life of the „generation of the 30s” during the interwar period of confrontation of ideas and identification of Romania „as a challenge of the spirit”, confident that „Mankind could be reformed if change began from the element of the edifice, from the quality of the brick, so but from the edification of the individual” [1]. The current thesis, being a brief account of the fundamental categories of the philosopher: model „after the model of self-consciousness ... a denial that is confirmed to infinity” (Stories about man), after „The model as a system for indirect study of another more complex system, directly inaccessible” (European cultural model), after the model of saying „be”, „as a Romanian conception of the world” (Pages about the Romanian soul) interpreted through the prism of culture (Noica as a „cultural trainer”) has a study orientation to the inspirations of these values from Plato’s universal philosophy, Fr. Nietzsche, Os. Spengler, Ar. J. Toynbee et al. Noica defines the notion of Culture in direct correlation with human life from the aspect of the relation between rule and exception. The human being determines in the world laws, rules, norms, which in their operation and practice admit deviations, that is exceptions from the rule.*

Culturile ca configurații și sistem de valori se definesc în baza principiilor, dar „mai degrabă” în baza *excepțiilor* (abaterilor) de la *regulă* și determină, „În ce raport stai față de legea ta?... cercetarea omului și a *culturilor* devine cu puțință, în măsura în care ea *lasă* de o parte o materie schimbătoare, anecdotică, istorică în favoarea unei forme, respectiv a unui raport stabil” [2].

Preocupat intens de actualizarea noțiunii de *cultură* Noica direcționează spre izvoarele acestui concept definit de Lucian Blaga în „Trilogia culturii”

și Os. Spengler. Voi relata ca reper studiul acad. Alexandru Boboc pentru definirea culturii și raportului după cum o înțelegea Spengler: „Cultura nu e un epifenomen sau ceva contingent în raport cu omul. Ea este împlinirea omului ... Cultura nu este un adaos suprapus existenței omului ... nu este nici un adaos suprapus omului, ca un *parazit demonic* ... „fenomen original” sau privită ca „*habitus-ul unei plante*” (cu o durată determinată a vieții), aflată la baza *conceptului de stil* (religios, erudit, politic, social, economic al unei culturi) [3]. Autorul acestui articol evidențiază ideea lui Spengler de „Kulturstil” și tendința de concentrare a paradigmei unei culturi ca o totalitate a formelor ei autonome: „Este de reținut că Spengler rămâne tributari unei înțelegeri a activității omului ca mimetică, în funcție de un plan dat și sub o finalitate, situată ca destin al oricărei culturi, anume civilizația (situată doar ca bază de epuizare a „sufletului” unei culturi) [4].

Al. Boboc expune concepția lui Blaga de model al „Dichter-Philosoph” concepute încă la Platon, Nietzsche, Spengler redată în „plan metafizic specific” sub aspect metaforic, „proiectând sub zodia metaforei și a stilului un univers poetico-metafizic”, cu referință la originea filosofiei lui Nietzsche, care „... deschide alte perspective, evidențiind încă o dată ca o metodă ce pare definitiv compromisă prin aventurile ei într-un domeniu, e susceptibilă de a da roade în alt domeniu”, iar Blaga concepe „Cultura” în „definiția omului ca ființă metaforizantă”, atrăgând după sine „*actul creator de cultură*” [5].

În raport cu cele relatate Noica străbate civilizații și terenuri istorice, evocând cultura lor în *cinci raporturi a excepției față de regulă*: I-raport, unde „*excepția contrazice, infirmă regula*”, ce reflectă cultul totemismului intolerant față de alte manifestări culturale prin ritualurile, prescripțiile și dogmatismul său actualizat astăzi prin totemul civilizației tehnico-științifice, care necesită o precizie mare și cel mai mic defect tehnic rezultă consecințe catastrofale, adică raportul dintre regulă și excepție este nul. II-raport: „*excepții care confirmă regula*”, ce eliberează omul de rigoarea legii în favoarea libertății, admite abateri (exemplu, „fiul risipitor” ca excepție și „fratele risipitorului” ca regula în sine, care nu înțelege excepția) instrumentat excelent de Noica „...bunul Dumnezeu a îngăduit (așadar a făcut) să apară în sânul lumii monstruoșități care să scoată și mai bine în lumină felul cum ar fi arătat lumea dacă n-ar fi fost mâna divină care s-o modeleze. *Excepția confirmă și aici regula*” [6]. III-raport: „*excepții care largesc regula*”, ce exemplifică „cultura științifică”, în care teoriile noi nu le contrazic pe cele

vechi, ci le lărgesc (exemplu, teoria matematicii în descoperirea numerelor negative, raționale, iraționale, reale, complexe și fracțiilor), adică gândirea europeană apărută ca excepție „... independent de ceea ce se întâmplă în istoria științelor, o întreagă doctrină filosofică în armonie cu procesul istoric menționat: care... spune că excepția lărgeste regula” [7]. IV-raport: „*excepția care proclamă regula, rămânând excepție*”, ce lasă loc altor afirmații, nu poate fi absorbită și nu se pierde în regulă sau legile morale nerespectate în perioada tuturor culturilor sub felul strălucit al lui Noica de rela-tare „Legea morală o respectăm numai până la un punct. Cetățeanul știe că nu e cetățean, părintele știe că nu e părinte, așa cum eroul știe că nu este erou, învățatul că nu e învățat, în timp ce înțeleptul spune că nebunia lumii este mai înțeleaptă decât el” [8]. V-raport: „*excepții care devin pur și simplu regula*”, ce îl preocupă intens pe Noica exprimat prin apariția Culturii Europene, care a proclamat genii, a extins lingvistica în alte limbi și creștinismul ca religie, a asimilat valorile artei, gândirii din alte culturi, așezându-se dincolo de natură, trecând-o în experiența de laborator, a extins valorile economice, sociale, ideologice, deosebindu-se de celelalte culturi, ce aparțineau unui singur popor fără extindere și deschidere pe Terra. În concluzia acestei abordări de cinci raporturi filosoful de la Păltiniș dă trăsăturile culturii europene: „ea a educat și educă în continuare tot globul”, „tot ea a descoperit restul lumii, iar nu restul lumii pe ea”, „riscă să strivească sensurile tradiționale”, „în aceste cinci tipuri de raporturi între excepție și regulă s-ar putea înscrie viețile noastre individuale, în mic, așa cum se înscriu în mare, pe plan social și istoric, culturile cu nașterea și desfășurarea lor. Firesc în fiecare cultură ca și în fiecare destin individual, vor apărea toate cele cinci raporturi” [9].

În rezultatul acestor raporturi Noica introduce conceptul de „*model*”, „*model european*” nestagnant, trecut prin încercările pustiitoare a celor două războaie mondiale, permanent creativ „spre a fi” pentru studiul realității, referindu-se la puținele exemple din istoria filosofiei, care a inițiat noțiunea de „model”, în speță modelul politic al lui Platon din *Republica*, dar care e un „*model-prototip*” și nu un „*model-idee*” invocat de autor și argumentat: „De aceea ideea ca model este de fapt încărcată de toate notele din sfera ei, fiind mai bogată decât realitatea corespunzătoare, în timp ce modelul nostru de astăzi este mai sărac. În nici un caz despre acesta nu s-ar putea spune, ca despre Idee, că are mai mult adevăr decât realitatea însăși” [10]. Modelul este abordat de Noica ca produs european de inves-

tigație a realității complexe, cum este cultura europeană, dar care necesită o „simplificare” și „structură”. Structura se va baza pe o schemă, ca o parte componentă a schemelor culturilor în trei trepte: *model-structură-schemă*, ce nu va fi de fel simplu, ca exemplu actualizarea schematică a doctrinelor politice din ciclul puterii: monarhia (conduce *unul*), care porcede în aristocrație (conduc *câțiva*), transformându-se în democrație (conduc *toți*), apoi schema numerică se reia. Judecata lui Noica prin analogie argumentează, că tot procesul de cunoaștere este un raport al diversității față de unutatea legii, iar „în cazul culturii” găsește diversitatea Unului în „*raportul dintre Unu și Multiplu*”.

Revenim la filosofia lui Platon ca izvor de inspirație pentru Noica a temei „Unului și Multiplului”, fiind o explicație a diversității, o căutare transformată de filosoful antic în întrebările veșnice ale omenirii: „Care este originea lucrurilor?” și „Ce sunt toate aceste lucruri?”, relatate de R. M. Hare în „Platon” (traducere din engleză de Matei Pleșu): „Multiplul nu poate fi înțeles nici prin căutarea componentelor sale fizice, nici prin cercetarea cauzelor eficiente ale mișcărilor și transformărilor lui, ci izolând și înțelegând Ideea la care ne referim atunci când utilizăm un anumit cuvânt. Aceasta înseamnă a ști în sensul cel mai profund ce anume *este* un lucru de un anumit fel” [11]. Autorul relevă conceptul deosebit al lui Platon și explicația întrebării „De ce?” în patru moduri reflectate prin categoria *cauzală*: 1) cauza *materială*, ce explică esența materială a obiectului; 2) cauza *eficientă*, ce determină esența de conținut a unui lucru; 3) cauza *formală*, ce explică forma obiectului (face ca un lucru să fie de acel tip); 4) cauza *finală*, care este explicația scopului final al unui obiect (un lucru anume de acel tip).

Am putea considera prin analogie axarea făcută de Noica în raporturile tipurilor de culturi la capitolul „Unul Multiplu”. R. M. Hare evocă teoria ideilor lui Platon prin descoperirile sale de cunoaștere sau problema *măsurii*: „Prima dintre acestea este că tipul de cunoaștere pe care îl urmărim atât prin științele naturii, cât și prin matematică sau logică, este ceva universal. O lege cauzală sau o teoremă matematică sau logică este valabilă în măsura în care este valabilă pentru toate cauzele similare... A doua descoperire este că toate aceste discipline, inclusiv teoria morală, pot fi ordonate în sisteme, în care conceptele sau enunțurile cu caracter mai general constituie temeiul pentru cele particulare” [12].

C. Noica atribuie tipul de cunoaștere universal ca temei de statornicire a culturii europene și confirmare prin conținutul ei ca influență și reflectare

asupra celorlalte culturi (cea de-a doua descoperire a lui Platon). Descoperirea ierarhică a ideilor lui Platon din Republica îl conduce pe Noica la logica disciplinară a celor cinci raporturi de culturi și silogismul în patru elemente și nu în trei ca în filosofia clasică:

1. „*Unu și repetiția sa*” (culturile de tip totemic). 2. „*Unu și variația sa*” (culturile de tip monoteist). 3. „*Unu în multiplu*” (culturile de tip panteist). 4. „*Unu și multiplu*” (culturile de tip politeist). 5. „*Unu multiplu*” – „raportul care a făcut cu puțință miracolul european”, unde excepția devine regula, Unu Multiplu (cultura europeană) dezvoltă culturi autonome, le diversifică, unde nici Unul, nici Multiplul nu este primordial spre deosebire de celelalte culturi, să-și încerce norocul în lume, așa cum filosofia, tot vie și neparalizată de absolut, concepe din plin distribuția absolutului unic în unități și a ființei în deveniri” [13].

Ținem să menționăm pentru argumentarea categoriei „Unului Multiplu” reflectată de filosofia lui Fr. Nietzsche lucrarea formidabilă a A. Christi „Nietzsche și Marea Amiază”: „...afirmarea exemplară a caracterului multiplu al realităților care sunt – în topografia percepției nietzscheene – toate laolaltă adevărate, nedevenite, indestructibile... Și dacă lumea pe care o vedem cunoaște doar devenirea și trecerea, însă în nici un fel și statornicia, atunci nu trebuie poate, însușirile acestea să constituie o lume metafizică altminteri alcătuită, e adevărat nu o lume a unității, așa cum o caută Anaximandros în spatele valului fluturător al multiplicității, ci o lume a multiplicității veșnice și esențiale” [14]. În sprijinul actualizării modelului cultural noician oferim aprecierea spațiului cultural autohton în favoarea acestei autoare în prefața lucrării sus-menționate: „...se avântă pe terenuri ispititoare, riscante nu rareori în ochii acelor pedanți, care suportă cu greu alunecarea din tiparele prestabilite, dacă nu din convențiile tiranice ale modelelor culturale, cele numite azi, mai ales în lumea științelor „tari”, interdisciplinare” [15].

În aceeași manieră îndrăzneță și novatoare Noica abordează în plan de actualizare două întrebări de bază: 1. Cum poate fi ceva în același timp Unu și Multiplu? 2. Cum se poate distribui ceva fără să se împartă? Culturile anterioare au avut forme de Unu Multiplu și de distribuire fără împărțire, dar „nu le-au dat nume”, pe când cultura europeană le-a definit „*valori*”. Actualitatea acestui termen e foarte important pentru implementarea programelor de dezvoltare socială, normelor morale și științifice. Dar autorul avertizează necesitatea de apreciere cu precauție și deosebire a *valorii* (un

adevăr este al tuturor, unește, însumează, se păstrează) de *bun* (nu se păstrează după consum, dezbină oamenii): „... un bun se distribuie împărțindu-se, pe când valoarea se distribuie fără să se împartă... un bun se poate transforma în valoare atunci când, rămânând același fie și ca un bun material, satisface dorința tuturor” [16]. Surprinzător, dar adevărat, Noica aplică ideea de transformare a *bunului* în *valori*, spre exemplu, lumina, undele electromagnetice, ceea ce e manifestarea Unului Multiplu, trecând din *schemă* în *structură* și cultura, ca sistem de valori, se organizează în model a schemei ca unitate sintetică (cultura europeană). Adică omul trece din starea de consum la „*ridicarea bunului la valoare*” și instaurarea de „*valori spirituale*”.

În concluzie, toate orânduirile social-economice din istorie s-au întruchipat în culturi sau configurații culturale și pentru cercetarea culturii europene Noica instituie noțiunea de model cu schema ei specifică Unu Multiplu. Anume omul european rațional a structurat istoric „valorile autonome” sau varietate prin unitate, ceea ce „... reprezintă modelul culturii europene și prin deplinătatea lui, modelul cultural ca atare devenit criteriu de apreciere a oricărei altei culturi private ca ansamblu de valori” [17].

### Referințe bibliografice

1. Liiceanu Gabriel. Declarație de iubire. București: Humanitas, 2015, p.31.
2. Noica Constantin. Modelul cultural european. București: Humanitas, 1993, p.12.
3. Boboc Alexandru. „Stil cultural” la Blaga și Spengler. În: Revista de filosofie. Tomul LIII, 1-2. București: Editura Academiei Române, 2006, p.123-124.
4. *Ibidem*, p.124.
5. *Ibidem*, p.128-129.
6. Noica Constantin. Modelul cultural european. București: Humanitas, 1993, p.15.
7. *Ibidem*, p.19
8. *Ibidem*, p.22.
9. *Ibidem*, p.26.
10. *Ibidem*, p.40.
11. Hare R. M. Platon. Trad. din engl. Matei Pleșu. București: Humanitas, 2006, p.118-119.
12. *Ibidem*, p.120.
13. Noica Constantin. Modelul cultural european. București: Humanitas, 1993, p.51.
14. Christi Aura. Nietzsche și Marea Amiază. București: Contemporanul, 2011, p.99.
15. *Ibidem*, p.5.
16. Noica Constantin. Modelul cultural european. București: Humanitas, 1993, p.59.
17. *Ibidem*, p.63.